

ساعتی با نگارندگان دایره‌المعارف آستان قدس رضوی؛ ۱۰ سال پژوهش به بار نشست

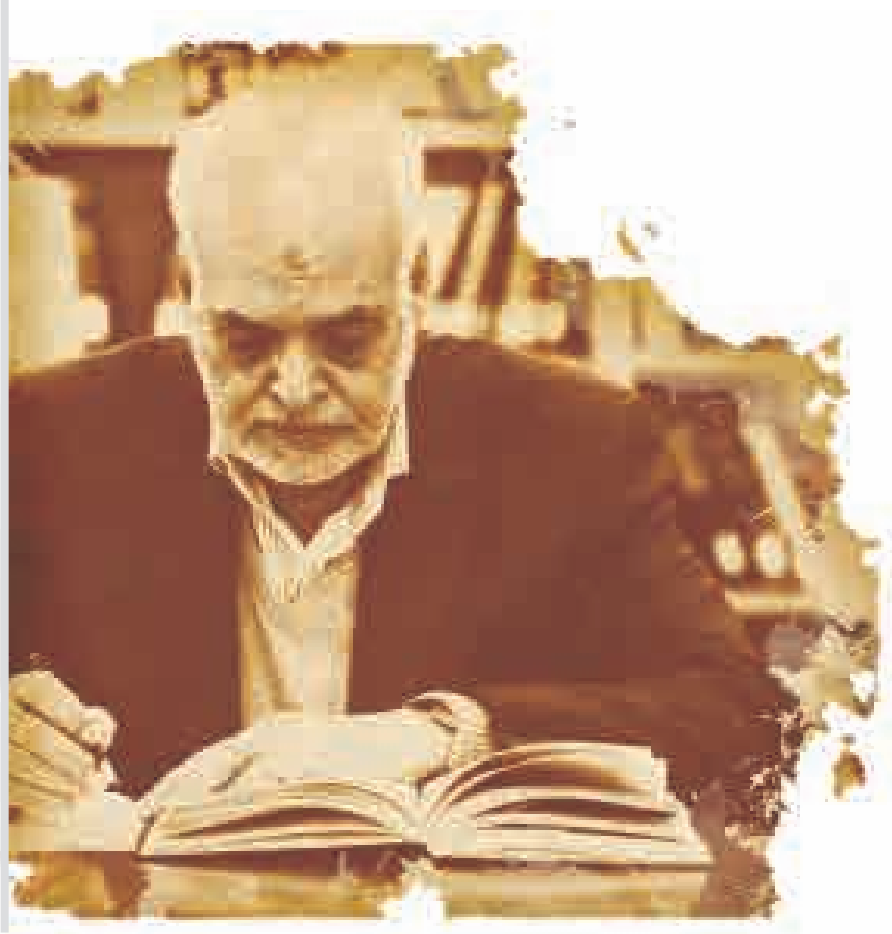
محدثه شوشتری

اشاره:

بیش از یک دهه از زمانی که زمزمه‌های تالیف «دایره‌المعارف آستان قدس رضوی» به گوش می‌رسید، گذشت. در واقع هسته اولیه این کار پژوهشی، سال ۷۶ در «مرکز خراسان‌شناسی» و با مدیریت دکتر یاحقی در آستان قدس رضوی شکل گرفت و در سال ۸۰، با پیوستن این گروه به بنیاد پژوهش‌های اسلامی، گردآوری و تالیف آن کلید خورد.

پس از آن، تالیف «دایره‌المعارف آستان قدس رضوی» به صورت برنامه‌ای مصوب، در زمره کارهای جاری این گروه قرار گرفت و کار مدخل‌گزینی از منابع، برای این دایره‌المعارف آغاز شد؛ مجموعه‌ای که قرار بود به هر آنچه مربوط به امام رضا (علیه السلام) و آستان قدس رضوی است، بپردازد.

در این میان، هنرهای موجود در بارگاه ملکوتی ثامن الحجج (علیه السلام) که مجموعه‌ای گرانبها از هنرهای اسلامی و در واقع موزه‌ای دائمی، زنده و معنوی است، به عنوان یکی از بخش‌های مهم این دایره‌المعارف در مرحله مدخل‌گزینی قرار گرفته است؛ از آینه‌کاری‌ها، تذهیب‌های قرآنی، شاهکار هنر معماری اسلامی، تابلوهای نفیس و کتیبه‌های تاریخی گرفته تا خطوط و نقش و نگارهایی که در هر گوشه‌ای از این بارگاه

ابتدا بیش از پنج هزار مدخل از منابع و متون تاریخی مرتبط با امام رضا (علیه السلام) و آستان قدس رضوی انتخاب شده بود که در نهایت با ادغام و حذف برخی موارد، ۸۵۰ مدخل انتخاب شدند. به گفته وی، در این میان مدخل‌هایی وجود داشتند که از آغاز سال تالیف دایره‌المعارف آستان قدس رضوی تغییر کردند که به فراخور این تغییرات، متن مقاله مدخل نیز بازنویسی شده است.

او تصریح می‌کند: دایره‌المعارف آستان قدس رضوی به جز مدخل‌های مربوط به رجال، هم به صورت تصویری و هم به صورت متن گردآوری شده است.

مدیر گروه دایره‌المعارف آستان قدس رضوی به چگونگی ویراستاری این اثر نیز اشاره می‌کند و می‌گوید: هیئت ویراستاری دایره‌المعارف در چهار محور شامل: ویرایش ادبی، ویرایش بافتاری، ویرایش زبانی و ویرایش جامع تشکیل شده است که در نهایت، ویرایش نهایی جلد اول را آقای ارشاد سرابی و سوهانیان حقیقی انجام دادند.

از تعریف موضوع تذهیب تا رسم آستان‌بوسی

علی اخوان مهدوی، مسئول شاخه القاب، مناصب، مشاغل و موضوعات دایره‌المعارف آستان قدس رضوی در ادامه توضیحات مدیر گروه دایره‌المعارف می‌گوید: تمام شغل‌هایی که از گذشته تاکنون در آستان قدس رضوی بوده است، در این دایره‌المعارف آمده‌اند. بیش از ۸۰ لقب که به شاغلان در آستان قدس رضوی می‌دادند نیز در این دایره‌المعارف تعریف شده‌اند.

وی گریزی به تاریخ موضوعات مربوط به امام رضا (علیه السلام) و آستان قدس رضوی می‌زند و تصریح می‌کند: در دایره‌المعارف آستان قدس رضوی حتی به موضوعاتی نظیر «انفجار در حرم» یا آداب و رسوم نظیر «آستان‌بوسی» که در بین زائران وجود دارد نیز پرداخته‌ایم.

این پژوهشگر در بخش موضوعات همچنین به مدخل هنرهایی نظیر «تذهیب» اشاره می‌کند و می‌گوید: از سال ۸۵ تا سال ۸۹ فقط گردآوری و تالیف این مدخل به طول انجامید که حتی بعد از این ۴ سال که مقاله تحویل داده شد، برای بازبینی و تایید، زمان دیگری صرف شد. برای نمونه بخشی از متن تذهیب در ادامه آمده است:

*تذهیب: در اصطلاح کتاب‌آرایی به معنی آراستن صفحه نوشته یا کتاب با نقش و نگارهایی از آب طلا و رنگ‌ها و مواد دیگری چون لاجورد است. اوج هنر تذهیب در مکتب هرات دوره تیموری تبلور یافت. در آستان قدس رضوی دست کم از دوره صفوی، شغل مذهب وجود داشته است و...

مسئول شاخه القاب، مناصب، مشاغل و موضوعات این دایره‌المعارف، موضوعات تاریخی و برجسته مربوط

به چشم می‌خورد. حتی به معرفی آفرینندگان این هنرها در بارگاه ملکوتی امام رضا (علیه السلام) نیز پرداخته شده است. از آنجایی که دایره‌المعارف نویسی کاری پیوسته و مداوم است، پس از گذشت بیش از ۱۰ سال، در حال حاضر جلد اول دایره‌المعارف آستان قدس رضوی به اتمام رسیده است. در این راستا هرچند تشریح فعالیت چندین ساله گروه گردآورندگان دایره‌المعارف آستان قدس رضوی در این چند سطر نمی‌گنجد، اما به هر حال به بهانه اتمام جلد اول این کار پژوهشی زمانبر و مهم، به سراغ تنی چند از پژوهشگران، محققان و اعضای گردآورنده این مجموعه رفتیم که حاصل گفتگوی ما با آنان را در ادامه از نظر می‌گذرانید.

«این روزها، روزهای پایانی چندین سال نگاشتن جلد اول دایره‌المعارف آستان قدس رضوی است. از حرف «الف» تا «س» در دل جلد اول گنجانده شده و از «ش» تا «ی» در جلد دوم. می‌خواهیم این کار پژوهشی، دقیق، علمی و متکی به منابع معتبر باشد.»

احمد نمایی، مدیر گروه دایره‌المعارف آستان قدس رضوی این‌گونه صحبت‌هایش را از چگونگی کار در این گروه آغاز می‌کند و ادامه می‌دهد: از سال ۸۰ که مدخل‌ها مشخص شدند، برای کار پژوهشی و نوشتن مقالات به دنبال اهل فن بودیم و در هر زمینه از چندین استاد، محقق، پژوهشگر، نویسنده و... بهره گرفتیم تا در نهایت بهترین کار برای هر یک از مدخل‌ها انتخاب شد.

او هدف از تالیف دایره‌المعارفی ویژه امام رضا (علیه السلام) و آستان قدس رضوی را ارائه منبعی جامع و کامل برای محققان، نویسندگان، اساتید و از همه مهم‌تر زائران بارگاه ملکوتی ثامن الحجج (علیه السلام) ذکر می‌کند و می‌گوید: تاریخ چندصدساله آستان قدس رضوی می‌طلبید که چنین دایره‌المعارفی تالیف و در اختیار اقشار مختلف مردم قرار گیرد.

این پژوهشگر که خود دستی در نویسندگی و ترجمه و تحقیق دارد، در تشریح چگونگی کار، از حساسیت زیاد در انتخاب کارهای ارائه شده برای مدخل‌های دایره‌المعارف آستان قدس رضوی سخن به میان می‌آورد و بیان می‌کند: چون وسواسی خاص برای انتخاب مقالات داشتیم، شاید سال‌ها کار پژوهشی یک مدخل و نگاشتن آن به طول می‌انجامید و در نهایت نیز برای بازنویسی و تایید در اختیار پژوهشگران و محققان برتر قرار می‌گرفت.

او شاخه‌های رجال، سازمان‌ها، القاب و مناصب و مشاغل و موضوعات، مکان‌ها، نفایس نگاشته و نفایس موزه را شش شاخه اصلی در تالیف دایره‌المعارف آستان قدس رضوی ذکر می‌کند که در مجموع، این شاخه‌ها در ۸۵۰ مدخل تعریف شده‌اند و هر مدخل شامل شناسه، متن مقاله و منابع است.

البته استاد نمایی به این نکته نیز تاکید می‌کند که

به مجموعه آستان قدس رضوی را از جمله مدخل‌های مهمی می‌داند که سال‌ها برای پژوهش و تالیف آنها زمان گذاشته شده است. به‌طور مثال، او به توپ‌بندی حرم مطهر اشاره می‌کند که در این مدخل آمده است: *توپ‌بندی حرم: واقعه حمله قزاقان روس به حرم مطهر رضوی (۱۳۳۰ق). در سال ۱۳۲۹ق محمدعلی‌شاه که به منظور اعاده سلطنت از مرزهای شمالی وارد استرآباد شده بود، از قوای دولتی شکست خورد و هواخواهانش منکوب شدند و...

فعالیت ۴۰۰ نویسنده و ویراستار در تالیف دایره‌المعارف آستان قدس

محمد فرحزاد، کارشناس شاخه سازمان‌های دایره‌المعارف آستان قدس رضوی از دیگر پژوهشگران و اعضای تالیف این دایره‌المعارف است که در خصوص کار در این گروه توضیح می‌دهد: حدود ۴۰۰ نویسنده و ویراستار در تالیف این دایره‌المعارف نقش داشتند.

وی گریزی به تاریخ آستان قدس رضوی می‌زند و می‌گوید: از زمان صفویه تاکنون تمام سازمان‌هایی که در مجموعه آستان قدس رضوی ایجاد شده‌اند، در این دایره‌المعارف آمده‌اند. حتی از کسانی که از این دوران و قبل از آن به هر طریقی به این مجموعه مرتبط هستند نیز مقاله تهیه شده است. به‌طور مثال، در مدخل آفرینش‌های هنری به عنوان یک سازمان آمده است:

* آفرینش‌های هنری، موسسه: از موسسات فرهنگی آستان قدس رضوی. این مجموعه از سال ۱۳۶۹ فعالیتش را در چهار

گروه خط، نقاشی، عکس و فیلم و ادبیات آغاز کرد و...
تعریف مکان‌های داخل حرم و خارج از این مجموعه
بهزاد نعمتی، مسئول شاخه مکان‌ها، از دیگر اعضای گروه دایره‌المعارف آستان قدس رضوی است که در این گفتگو از وجود ۱۵۰ مدخل مربوط به مکان در این دایره‌المعارف سخن به میان می‌آورد و توضیح می‌دهد: هر مکان چه در داخل حرم و چه در خارج از این مجموعه که مربوط به امام رضا (علیه السلام) و آستان قدس رضوی است، شامل بناهای تاریخی، بازارها، ساخت و سازهای جدید و... در این دایره‌المعارف تعریف شده است. به‌طور نمونه:

* تپه‌سلام: اولین محل رؤیت گنبد و گلدسته‌های حرم مطهر رضوی برای عرض سلام و ارادت زائران به آستان امام رضا (علیه السلام). روستای تپه‌سلام از توابع دهستان میامی بخش رضویه مشهد، در ۳۰ کیلومتری جنوب و جنوب‌شرقی مشهد واقع است و...

از نفایس نگاشته تا نفایس موزه

رضا نقدی، مسئول شاخه نفایس، از دیگر اعضای گروه دایره‌المعارف آستان قدس رضوی است که در خصوص این شاخه می‌گوید: کتاب‌های خطی ممتاز، قرآنها و نفایس موزه، از جمله مدخل‌هایی هستند که با تصویر مربوطه در این دایره‌المعارف تعریف شده‌اند.

وی به‌طور نمونه، به «تاریخ مشهدالرضا» که درباره تاریخ خراسان و مشهد تا عصر حاضر و نوشته احمد ماهوان است اشاره می‌کند و می‌گوید که این مدخل به عنوان نفایس نگاشته در دایره‌المعارف آمده است.

نفایس موزه همانند تابلوها و تلسکوپ‌ها نیز به گفته این پژوهشگر از دیگر مدخل‌هایی است که در دایره‌المعارف آستان قدس رضوی تعریف شده است. به‌طور نمونه:

* تابلو شهر ونیز: این تابلو اثر ویلیام جیمز، نقاش انگلیسی است که با رنگ روغن به سبک ناتورالیسم بر روی بوم پارچه‌ای به ابعاد ۷۴ در ۱۲۶ سانتی‌متر اجرا شده است و...

***

به این ترتیب، امید می‌رود با انتشار جلد اول این دایره‌المعارف و تکمیل و انتشار جلد دوم آن، اثری جامع و کامل از مجموعه حرم مطهر رضوی و آستان قدس رضوی به عنوان میراثی ماندگار برای آیندگان به جای ماند.

